

Qabul qilindi: 03.04.2025

Chop etildi: 31.05.2025

UDK: 378

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARNING KASBIY-GNOSTIK TAYYORGARLIGINI TA'MINLASH

Bekniyazov Qonisbay Isakovich

F.f.n., dotsent, "Qoraqalpoq tili" kafedrası

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ГНОСТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА

Бекниязов Конысбай Исакович

К.ф.н., доцент, Кафедра каракалпакского языка

Нукусский государственный педагогический институт имени

Ажинияза

ENSURING THE PROFESSIONAL-GNOSTIC TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH

Bekniyazov Konisbay Isakovich

Ph.D., Associate Professor

Department of Karakalpak Language

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

el.pochta:

bekniyazov75@bk.ru
<https://orcid.org/0009-0008-1844-196X>

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchilarning kasbiy-gnostik tayyorgarligini ta'minlashda integrativ yondashuvi nazariy asoslari tahlil qilinadi. Kasbiy-gnostik kompetensiya o'qituvchining bilim olish, tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etish qobiliyatini o'z ichiga olgan muhim pedagogik tushuncha hisoblanadi. Maqolada mazkur kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlari – kasbiy-gnostik tayyorgarlik, o'qituvchining bilish faoliyati, tahlil, sintez, umumlashtirish, muammoli vaziyatlarni hal etish kabi ko'nikmalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Muammoli ta'lim, refleksiv pedagogika, interfaol metodlar va ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: kasbiy-gnostik, kompetentsiya, integrativ yondashuvi, o'qituvchilar, ta'lim, nazariy tahlil.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические основы интегративного подхода к обеспечению профессионально-гностической подготовки учителей. Профессионально-гностическая компетентность является важным педагогическим понятием, включающим в себя способность учителя получать знания, анализировать и применять их на практике. В статье рассматриваются основные компоненты данной компетенции - профессионально-гностическая подготовка, познавательная деятельность учителя, анализ, синтез, обобщение, формирование таких навыков, как решение проблемных ситуаций. Рассматриваются возможности проблемного обучения, рефлексивной педагогики, интерактивных методов и использования информационных технологий в образовательном процессе.

Ключевые слова: профессионально-гностический, компетенция, интегративный подход, учителя, образование, теоретический анализ.

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations of the integrative approach to ensuring the professional-gnostic training of teachers. Professional-gnostic competence is an important pedagogical concept, including the teacher's ability to acquire knowledge, analyze it, and apply it in practice. The article includes the main components of this competence - professional-gnostic training, the formation of such skills as the teacher's cognitive activity, analysis, synthesis, generalization, and problem-solving. The possibilities of using problem-based learning, reflexive pedagogy, interactive methods, and information technologies in the educational process are considered.

Keywords: professional-gnostic, competence, integrative approach, teachers, education, theoretical analysis.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim tizimi bugungi kunda o'zgaruvchan ijtimoiy talablar va zamonaviy innovatsion yondashuvlar asosida rivojlanmoqda. Bu holat bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligiga nisbatan yangi talablarga asoslangan yondashuvni zarur qiladi. Kasbiy-gnostik tayyorgarlik — o'qituvchining bilish faoliyati, tahlil, sintez, umumlashtirish, muammoli vaziyatlarni hal etish kabi ko'nikmalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Bu tayyorgarlik darajasi, ayniqsa, integrativ yondashuv orqali yuksak samaradorlikka erishadi.

1. Integrativ yondashuvning mohiyati. Integrativ yondashuv — turli fanlararo aloqalar, psixologik, pedagogik va metodik jihatlarning uyg'unlashtirilgan holda o'qitilishidir. U bilish jarayonining yaxlitligini, nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar orasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi. Bu yondashuv bo'lajak pedagoglarni shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy moslashuv va kasbiy mustahkamlikka yo'naltiradi.

2. Kasbiy-gnostik tayyorgarlikning tarkibiy qismlari. Kasbiy-gnostik tayyorgarlik quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

Bilish faoliyati malakalari (analitik va refleksiv fikrlash);

Metodik tafakkur (fanlararo bog'liqlikni tushunish va qo'llash);

Axborotni qayta ishlash va saralash ko'nikmalari;

Kreativlik va mustaqil qaror qabul qilish layoqati;

O'z-o'zini rivojlantirish va baholashga tayyorlik.

3. Pedagogik yo'nalishlar. Dars jarayonida integratsiyalashgan o'quv topshiriqlaridan foydalanish;

Faoliyatga yo'naltirilgan va muammoli o'qitish metodlarini qo'llash;

Rivojlantiruvchi ta'lim prinsiplari asosida kognitiv faoliyatni rag'batlantirish;

Metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan treninglar o'tkazish.

4. Psixologik yo'nalishlar.

Talabalarda ichki motivatsiyani shakllantirish;

Mustaqil fikrlash va qaror qabul qilishga rag'batlantirish;

Emotsional-intellektual salohiyatni rivojlantirish;

Refleksiya va o'z-o'zini baholash madaniyatini oshirish.

5. Yakuniy maqsad. Integrativ yondashuv orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisida chuqur bilim, keng tafakkur, mustaqil va mas'uliyatli qaror qabul qilish qobiliyatlari shakllanadi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida samarali ishlashini, o'quvchilarning individual rivojlanishini ta'minlaydi.

V.K. Yelmanova pedagogning gnostik ko'nikmalarini "faoliyat sharoitida tahlil qilish, kuzatish, taqqoslash, tasniflash, umumlashtirish, ko'nikmalarni boshqa vaziyatlarga o'tkaza olish hamda shu asosda faoliyatga tuzatishlar kiritish qobiliyatlari" deb mazmunli ta'riflagan [1.21].

Adabiyotlar sharhi. Gnostik kompetensiyaning shaxsiy komponenti ta'limga shaxsiy-faoliyatli yondashuv asosida ko'rib chiqiladi. Uning asosiy tamoyillari A.N. Leontyev va B.G. Ananyevning ishlarida aks etgan bo'lib, ularda shaxs faoliyat subyekti sifatida qaraladi, faoliyat va boshqa insonlar bilan muloqot jarayonida shakllanib, ayni paytda shu faoliyat va muloqotning tabiatini ham belgilaydi [2.127].

Ta'limga shaxsiy-faoliyatli yondashuv uning shaxsiy va faoliyatli jihatlari birligi sifatida moddiy-amaliy faoliyatni ijobiy emotsional-motivatsion

muhit yaratadigan muayyan ijtimoiy kontekstda tashkil etishni talab qiladi [3.204].

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning mohiyatini S.L.Rubinshteyn quyidagicha ifodalagan: *"Insonning butun psixologiyasi... shaxs psixologiyasidir, chunki, birinchidan, psixik jarayonlarning har qanday individual xususiyatlari shaxsning umumiy xususiyatlari bilan belgilanadi; ikkinchidan, har qanday psixik funktsiya alohida rivojlanmaydi, balki shaxsning umumiy rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir; uchinchidan, insonda psixik jarayonlar ongli ravishda boshqariladigan harakat yoki amallarga aylanib, shaxs tomonidan o'zlashtiriladi va hayotiy vazifalarni hal qilishga yo'naltiriladi"* [4.31-46].

Shaxsiy yondashuv rivojlanishining manbalari V.S.Biblarning dialogik madaniyat konsepsiyasida ham mavjud bo'lib, u dialogning inson ongining asosi sifatida umumbashariy ahamiyatini asoslaydi. "Dialogik munosabatlar... inson nutqi va inson hayotining barcha munosabatlari va ko'rinishlarini qamrab oluvchi, umuman, mazmun va ahamiyatga ega bo'lgan hamma narsani qamrab oladigan umumiy hodisadir... Ong paydo bo'lgan joyda dialog ham boshlanadi" [5.413].

Ushbu tadqiqotda shaxsiy-faoliyatli yondashuv g'oyalari asosida, E.V.Bondarevskaya va I.S.Yakimanskaya qarashlariga tayanamiz [9]. Ular ta'lim markazida ta'lim oluvchining o'zi – uning motivlari, maqsadlari, psixologik xususiyatlari turishini ta'kidlaydi. O'qituvchi esa o'quvchining qiziqishlari, bilim va ko'nikmalari darajasidan kelib chiqib, mashg'ulotning o'quv maqsadini belgilaydi hamda ta'lim jarayonini shaxsni rivojlantirishga yo'naltiradi va to'g'rilaydi.

Gnostik kompetensiyaning shaxsiy komponenti talabalarda gnostik kompetensiyani shakllantirish uchun zarur bo'lgan qator sifatlarni o'z ichiga oladi. B.G.Ananyev tahlil qilish, baholash va tuzatish qobiliyatini insonning moslashuvchan xulq-atvorining muhim ko'rsatkichi deb hisoblaydi.

Moslashuvchan xulq-atvor zarur axborotni idrok qilish va shu asosda axloqiy normalar hamda muloqot sheriklarining manfaatlariga muvofiq qarorlar qabul qilish qobiliyatini anglatadi [4.280].

G.I.Xozainov gnostik kompetensiya tarkibiga shaxsning shaxslararo muloqot, pedagogik jarayon ishtirokchilarining xulq-atvorini bilish, tahlil qilish va o'z xulq-atvorini tuzatishga tayyorligini

kiritadi. Bu bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy-perseptiv sifatlarning shakllanishini nazarda tutadi [5.].

A.U. Xarash nuqtai nazariga ko'ra, shaxsning ijtimoiy-perseptiv sifatlari kommunikativ jarayonning bir qismi bo'lib, u individual ishtirokchilarning qo'shma faoliyat subyektiga integratsiyasi bilan bog'liqdir. Ijtimoiy persepsiyani odamlarning har qanday shaxslararo munosabatining zarur va yetarli sharti sifatida tahlil qilib, u: "Shaxslararo idrok harakati shunday qilib, individual subyektlarni yagona faoliyat subyekti — jamoaga birlashtirish harakatiga aylanadi", deb ta'kidlaydi [6].

Shunday qilib, me'yoriy va psixologik-pedagogik adabiyotlar tahlili natijasida, talabalar gnostik kompetensiyasini shakllantirishda ijtimoiy-shaxsiy kompetensiyalarni hisobga olish va ularni maxsus tashkil etish zarurligi ko'rsatildi: shaxsiy jihatlarni tanqidiy baholash, axloqiy normalar va boshqalarning manfaatlariga mos keladigan qarorlarni qabul qilish, ijtimoiy-perseptiv sifatlarni rivojlantirish.

Muhokama. Bugungi kunda ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan ko'plab pedagoglar ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik mahoratning dolzarbligini chuqur anglab yetmoqdalar. Shu sababli ular o'z malakalarini muntazam oshirib borishga, zamonaviy bilimlar va ilg'or tajribalarni o'zlashtirishga, ijodiy yondashuv bilan faoliyat olib borishga intilmoqdalar. Bo'lajak o'qituvchida kasbga qiziqish uyg'otish esa bevosita uning pedagogik faoliyati bilan chambarchas bog'liq [7].

Inson hayot tarzida eng muhim tarkibiy omil hisoblangan muloqot har qanday kasbiy faoliyatning barcha sohalarida mavjud. Biroq ayrim kasb egalari uchun (masalan, boshlang'ich sinf o'qituvchi, shifokor, san'atkor va boshqalar) muloqot oddiy hamroh bo'lib qolmaydi, balki kasbiy faoliyatning ajralmas va asosiy kategoriyasiga aylanadi. Bunday sharoitda muloqot insonlar o'rtasidagi oddiy o'zaro ta'sir shakli emas, balki kasbiy faoliyat muvaffaqiyatining muhim omili sifatida namoyon bo'ladi. Aksariyat hollarda, pedagogik faoliyatda muloqot zarur funksional vosita bo'lib, boshlang'ich sinf o'qituvchi uchun kasbiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi va o'zaro ta'lim-tarbiyaviy ta'sir vositasi sifatida ko'riladi, bunda muloqotning asosiy shartlari, qonuniyatlari hamda qo'shimcha vazifalariga amal qilinishi zarur bo'ladi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, har qanday kasb egasining

insonlar bilan odatiy o'zaro muloqot jarayoni o'z-o'zidan sodir bo'ladi [8].

Ma'lum bir maqsadga qaratilgan ta'lim-tarbiya jarayonida esa muloqot ijtimoiy vazifa tusini oladi, natijada boshlang'ich sinf o'qituvchi pedagogik muloqot qonuniyatlarini mukammal bilishi, kommunikativ qobiliyat va kommunikativ madaniyatga ega bo'lishi talab etiladi. Pedagogik ta'limda boshlang'ich sinf o'qituvchi faoliyatining muhim mikroelementlari nostandart yechimlardan iborat bo'ladi; garchi ular faoliyatidagi pedagogik vaziyatlar bir qarashda o'xshash ko'rinsa-da, boshlang'ich sinf o'qituvchining ushbu vaziyatlardagi har bir harakati mutlaqo noyob va o'ziga xosdir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchining ijodiy pedagogik faoliyati tahlil qilinganda, u mukammal shakllangan tizimlardan tashkil topganligini ko'rish mumkin:

boshlang'ich sinf o'qituvchining sinfda o'quvchilar jamoasi bilan ta'lim-tarbiya maqsadlariga qaratilgan ijodiy tayyorgarligi;
o'quvchilar bilan bevosita o'zaro hamkorlik asosidagi kasbiy tayyorgarligi.

Pedagogik nuqtayi nazardan boshlang'ich sinf o'qituvchining faoliyati bir nechta shaklda namoyon bo'ladi:

boshlang'ich sinf o'qituvchining o'quvchilarni mukammal o'rganish jarayonidagi ijodkorligi;

o'quvchilar bilan o'zaro hamkorlik tizimidagi ijodkorligi;

o'quvchilarga bevosita ta'sir ko'rsatish jarayonidagi ijodkorligi;

o'z xatti-harakatlarini boshqarish (muloqotni ongli ravishda muvofiq olib borish)dagi ijodkorligi;

o'quvchilar bilan o'zaro munosabatlarni tashkil etishdagi ijodkorligi [10].

Bugungi kunda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari jamiyat, madaniyat va ta'lim taraqqiyoti sharoitida ta'lim mazmunini insonparvarlik tamoyillari asosida shakllantirish, doimo o'qitishning yangi tashkiliy shakllari va innovatsion texnologiyalarini izlab topish va ularni qo'llash zaruratini sezmoqdalar.

XULOSA. Ta'lim olish va ta'lim berish jarayonida an'anaviy va noan'anaviy metodlarni taqqoslab, dars jarayonini zamon talablari asosida tashkil etish zarur. Yurtimizda sifatli kadrlar, jumladan, yuqori malakali boshlang'ich sinf

o'qituvchilarini tayyorlash doimo ustuvor vazifa bo'lib kelgan. So'nggi yillarda esa bu yo'nalishda milliy istiqloq g'oyasi tamoyillariga tayangan holda, xalqaro tajribalardan keng foydalanilayotganligi quvonarli holatdir.

Integratsiya jarayonlari haqidagi ilmiy tasavvurlar rivojlanishi natijasida *konvergensiya* (lot. *convergo* – yaqinlashtiraman) tushunchasi jamiyat hayotining turli sohalariga nisbatan dolzarblashtirildi. Tadqiqotchilarning fikricha, ilmiy taraqqiyot manfaati avval tor ixtisoslashuvdan fanlararo o'zaro aloqalarga, so'ngra fanlar ustunligiga va nihoyat, fanlarning o'zaro integratsiyalashuv zaruriyatiga olib kelgan. Ammo bu jarayon oddiy geometric qo'shilish emas, balki sinergik ta'sir va o'zaro integratsiyalashuvni anglatadi [11]. Ta'lim tizimida konvergent strategiya an'anaviy o'qitish modeliga nisbatan ijtimoiy-madaniy ehtiyojlardan kelib chiqqan holda real strategik muqobillarni izlash zaruratidan kelib chiqdi.

Ta'lim tizimida integratsiya va differensiatsiyaning mavjudligi obyektiv qonuniyat sifatida *integrativ-differensiasiyalashgan yondashuv* tamoyillarida o'z ifodasini topdiki, u istalgan ta'lim tizimining barcha tarkibiy qismlarining birligi va o'zaro bog'liqligini asoslaydi. Asosiy muammo ta'lim tizimida integratsiya va differensiatsiya jarayonlari o'rtasida dinamik muvozanatni ta'minlashdan iborat. Bu vazifani hal etishda konvergent strategiya nihoyatda samarali ko'rinadi, chunki konvergent ta'limning asosiy talabi — ta'lim jarayonining barcha tashkiliy va mazmuniy komponentlarini ta'lim sifatining eng yuqori darajasiga erishish maqsadida uyg'unlashtirishdan iboratdir. Oliy ta'lim tizimida konvergent strategiya ilgari mavjud bo'lgan "*fundamental-amaliy*", "*fan-texnologiya-amaliyot*" uzviy hamkorlik modellaridan o'tib, ilmiy va texnologik yo'nalishlarni birlashtirish hamda ularning o'zaro o'tishini ta'minlash imkoniyatini beradi.

Shu bilan birga, yana bir fikrni ta'kidlash joizki, boshlang'ich sinf o'qituvchilari, professor-o'qituvchilar va pedagogik xodimlarning dunyoqarashi, shaxsiy mas'uliyati va kasbiga bo'lgan munosabati tubdan o'zgarmas ekan, oliy ta'lim tizimidagi islohotlar samaradorligiga erishish qiyin bo'ladi. Chunki bunday keng ko'lamdagi islohotlarni amalga oshirish uchun pedagogik kadrlar, ilmiy jamoalar va oliy o'quv yurtlari

rahbariyati yangi talablar asosida faoliyat yuritishi lozim.

Shu sababli, qaror bilan boshlang'ich sinf o'qituvchilari va professor-o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, pedagogik xodimlarning malakasini takomillashtirish, ularni xorijiy hamkor oliy ta'lim muassasalarida malaka oshirish va qayta tayyorlash, shuningdek, respublika oliy ta'lim muassasalari huzurida tayyorlov va malaka oshirish kurslarida ishtirok etishini ta'minlash bo'yicha aniq choralar belgilangan. Albatta, ushbu qaror asosida oliy ta'lim tizimida o'rta va uzoq muddatli prinsipial o'zgarishlar amalga oshiriladi. Bu jarayonlarning o'z vaqtida va samarali bajarilishi esa har birimizdan qat'iy tartib-intizom va shaxsiy mas'uliyatni talab qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. *Елманова В. К.* Формирование гностических умений у будущих педагогов: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Л., 1973. - 21с.

2. *Леонтьев, А. Н.* Деятельность, сознание, личность. - М.: Политиздат, 1977.-703.

3. *Шипилина, Л. А.* Методология и методы психолого-педагогических исследований. - Омск: Полиграфический центр КАН, 2010.-204 с.

4. *Ананьев, Б. Г.* Избранные психологические труды / Б. Г. Ананьев. - Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2007. - 280 с.

5. *Hmelo-Silver, C. E.* (2004). Problem-based learning: What and how do students learn? *Educational Psychology Review*, 16(3), 235-266.

6. *Prince, M.* (2004). Does active learning work? A review of the research. *Journal of Engineering Education*, 93(3), 223-231.

7. *Schön, D. A.* (1983). The reflective practitioner: How professionals think in action. Basic Books.

8. *Zeichner, K.* (1994). Research on teacher thinking and different views of reflective practice in teaching and teacher education. *Teachers College Record*, 105(4), 727-759.

9. *Utebaev T., Sarsenbaeva Z.* Sprachliche analyse von sprichworten. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. Vol. 1 Issue 1.5 Pedagogical sciences [Электронный ресурс].

10. *Islomovich I. T.* et al. Perspectives of employing world experience in providing academic and financial independence to higher education //Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 232-235.

11. <https://science-education.ru/ru/article/view?id=14269> (дата обращения: 28.03.2025).

